

Militārās vēstures mantojums Carnikavā un apkārtnē: 1900 - 1991.

Latvijas teritoriju 20.gadsimtā skāra vairāki būtiski militārie konflikti, kas mūsu vēsturi nosacīti ir sadalījuši vairākos periodos. Līdz Pirmajam pasaules karam Latvijas teritorija atradās Krievijas impērijas sastāvā, Pirmā pasaules kara izskaņā Latvijas tauta nodibināja Latvijas valsti, sekoja Latvijas Neatkarības karš, relatīva miera periods, kas tiek dēvēts par Starpkaru periodu, kam sekoja Otrais pasaules karš ar divām padomju un vienu vācu bruņoto spēku realizētām okupācijām un sekojošo Aukstā kara periodu, kas noslēdzās 1991.gadā, bet faktiski – 1994.gadā, kad Latviju atstāja pēdējās Krievijas armijas karaspēka vienības. Visi šie notikumi skāra arī Carnikavu un tās apkārtni, jo atrodoties Rīgas pilsētas tuvumā, Rīgas jūras līča piekrastē Gaujas upes grīvā, netālu no Rīgas – Ainažu – Pērnavas – Tallinas lielceļa, Carnikavai garām virzījās visi karojošie spēki, kas darbojās šajā reģionā. Pati Gaujas upe visos konfliktos kalpoja kā šķērslis un karojošo pušu aizsardzības līnija. Līdz ar to Carnikavas apkārtnē ģeogrāfiski bija neapšaubāmi būtiska militāra nozīme gan lokālā mērogā, gan Rīgas aizsardzībā.

Šī pētījuma nolūks ir aplūkot Carnikavu un tās apkārtni no militāri vēsturiskā skatu punkta, lai pētījuma rezultātus varētu izmantot novadpētniecības un tūrisma jomās, kā arī apkopot iespējami plašāku avotu un literatūras klāstu par Carnikavas apkārtnes militāro vēsturi, iespēju robežās sniedzot notikumu un vietu aprakstu, avotus, kā arī ieskicēt potenciāli tālākos virzienus, kur meklējamas ziņas un informācija, lai padziļināti izprastu novada militāro vēsturi. Autors kā šī pētījuma pielikumus pievienos arī izmantoto avotu darba datus, norādot izcelsmes vēstures un atmiņu saglabāšanas institūcijas, taču šo datu tālākā izmantošana un oriģinālu, augstas kvalitātes skenējumu iegūšana vai datu izmantošana komerciāliem nolūkiem ir saskaņojama ar katru no konkrētajām institūcijām atsevišķi. Pētījums nav pilnīgs, jo paredzēts kā “ceļa karte” tālāku padziļinātu pētījumu izstrādē. Aplūkojamais laika posms no 1900.-1991.gadam ietver vairāk kā 5 dažādu militāri - politisko režīmu un četru dažādu karu aplūkošanu, kas katrs ir īpatnējs, ar būtiskām niansēm, kas līdz galam šī darba kontekstā netiek aplūkotas. Līdz ar to darbs ir papildināms un uzlabojams. Darba veidošanā izmantota hronoloģiskā un avotpētnieciskā metode, tāpēc darbs strukturēts hronoloģiski, taču to iespējams pārveidot un strukturēt teritoriāli, lai ērtāk izmantotu tūrisma un novadpētniecības vajadzībām.

Lai izprastu Carnikavas un apkārtnes īpatnības no militārā skatu punkta, jāsniedz neliels ieskats Carnikavas apkārtnes vidē, kāda tā bija 20.gadsimta pirmajā pusē, jo tas uzskatāms par izejas punktu raksturojot vides apstākļus reģionā, kas būtiski ietekmē militāros un aizsardzības jautājumus, gan pirms, gan pēc šī laika perioda. Būtiskākā atšķirība ir apstākļi, vai šis jautājums tiek skatīts Latvijas valsts aizsardzības mērogā, vai arī plašāku militāro konfliktu mērogā. Noslēdzoties Latvijas Neatkarības karam būtiski izmanījās Latvijas teritorijas aizsardzības vajadzības, turklāt vienlaikus norisinājās nepārtraukta tehnoloģiju un karadarbības paņēmieni evolūcija. Tomēr, lai arī kādas militāri politiskas vai tehnoloģiskas izmaiņas nenotiktu, visa pamatā ir apvidus apstākļi, kas nosaka gan tehnoloģiju, gan taktikas pielietošanas kritērijus.

Līdz ar Latvijas Neatkarības kara noslēgumu Latvijas armijas vadība, gatavojoties valsts aizsardzības pasākumiem, uzsāka Latvijas teritorijas uzmērīšanu un izpēti. Latvijas teritoriju analizēja ņemot vērā pēdējo karu pieredzi un karadarbības tehnoloģiju un karamākslas evolūciju.

Aprakstu, kas balstīts uz šādiem kritērijiem sniedz Latvijas armijas Galvenā štāba Ģeodēzijas – topogrāfijas daļas priekšnieks pulkvedis Kārlis Ramats savā 1925.gada izdevumā “Latvijas kara ģeogrāfijas konspekts”.¹ Plkv. K. Ramata aprakstītais faktiski ir attiecināms uz laika periodu no 19.gadsimta otrās puses, līdz 1930.gadiem, kad ņemot vērā virkni saimniecisko un aizsardzības faktorus šī situācija pakāpeniski mainījās, jo tika izbūvēts dzelzceļš, ceļi un tilti pār Gauju, kas ietekmēja gan ļaužu ikdienas dzīvi, gan militārās iespējas potenciāla konflikta apstākļos.

Carnikavas un apkārtnes noteicošā īpatnība ir atrašanās Rīgas jūras līča krastā vietā kur ietek Gauja. Turklāt daļēji šīs īpatnības ir jāskata arī kopā ar Daugavas un Lielupes grīvām un tuvumā esošajām vecupēm un ezeriem, kam veido dabisku un vienotu Rīgas aizsardzības sistēmu pret iespējamo uzbrukumu no Rīgas jūras līča puses. Raugoties no šāda viedokļa plkv. K. Ramats arī veica savu aprakstu. Tajā viņš secina, vairākus šķietami necilus, bet būtiskus faktus. Rīgas jūras līčī ūdens līmenis dziļumu – 2 metrus sasniedz aptuveni vienu kilometru no krasta, līdz ar to, atkarībā no vēja pūsto ūdens masu daudzuma, karakuģi droši var pietuvoties krastam aptuveni līdz 2-3 km attālumā, kas ir ievērojams attālums – sevišķi nepastāvīgos laika apstākļos, kādi raksturīgi Rīgas jūras līčī. Līdz ar to desanta spēku pārceļšana uz desanta laivām notiek būtiski nelabvēlīgos apstākļos. Tāpat arī krasta josla kaujas uzdevumiem veido ierobežojumus - to veido smilšainas kāpas, kuras upju grīvu tuvumā var sasniegt pat 30-40 metru augstumu, kas piedāvā labas novērošanas iespējas. Savukārt starp kāpu joslām ir pārpurvotas zemes strēles, kas traucē pārvietošanos. Līdz ar to jebkāda karadarbība ar desanta izceļšanu no jūras puses 1920.-1930.gados tika uzskatīta par iespējamu tikai ostu tuvumā vai upju grīvās. Par šādu – relatīvi bīstamu vietu tika uzskatīta arī Gaujas upes grīva, kas atradās salīdzinoši tuvu galvaspilsētai - gaisa līnijā Gaujas ieteka no Rīgas centra atrodas vien nedaudz vairāk kā 20 km attālumā. Uz ziemeļiem no grīvas ir ezeru josla – Lilastes, Dūņu un Dzirņu ezeri, kuri aizsargātu iespējamo desantu no sauszemes pretuzbrukuma.² Savukārt Gaujas labajā krastā ceļi līdz Vidzemes šosejai tika novērtēti kā slikti, savukārt kreisā krasta savienojumi ar Rīgu – kā ļoti labi – līdz ar to pretinieka desantam būtu būtiskas priekšrocības operācijām pret Latvijas armiju. Pati Gauja gan tiek raksturota kā kuģošanai nepiemērota daudzo sēkļu un braslu dēļ – turklāt straumes un gultnes īpatnību dēļ tie nebija pastāvīgi.³

Faktiski plkv. K. Ramats ieskicē arī vienu no galvenajām problēmām – kā šķērsot Gauju? Līdz pat Pirmajam pasaules karam galvenās upes šķērsošanas vietas posmā no Gauja grīvas līdz Inčukalnam faktiski bija tikai dažas – pārceltuve blakus Dzelzceļa tiltam, mūsdienu Gaujas tilta vietā uz šosejas A1, divas pārceltuves Ādažos mūsdienu Muižas ielas apkārtnē, pārceltuve pie Gaujas tilta ceļā uz Kadagu un pie Garkalnes, kā arī Ilķenē, pie Lejasbeltēm un pie Vangažu kapsētas. Turklāt pārceltuves varēja ierīkot vien vietās, kur varēja sasniegt upi un tuvumā atradās ceļi, kurus tās apkalpoja. Ja miera laikā upes šķērsošana varbūt bija lēna un nesteidzīga, bet ar to pietika, pavisam cita situācija veidojās kara apstākļos, kad īsā laika periodā upe bija jāšķērso ievērojami apjomīgākai transporta plūsmai. Tāpēc gandrīz katra armija karojot gan iznīcināja, gan cēla jaunus tiltus pār upi un cīņa par Gaujas pārejas vietām kļuva par būtisku šī apvidus iezīmi.

Raugoties no mūsdienu viedokļa, joprojām ir iespējams identificēt vairākas šādas vietas, kur pagātnē ir bijušas pārceltuves vai tilti – par to joprojām liecina reljefā atrodamas ceļu uzbērums vai

¹ Ramats, K. Latvijas kara ģeogrāfijas konspekts. Rīga, 1925.g.

² Ramats, K. Latvijas kara ģeogrāfijas konspekts. Rīga, 1925.g. 5.-6.lpp.

³ Ramats, K. Latvijas kara ģeogrāfijas konspekts. Rīga, 1925.g. 24.-25.lpp.

ierakumu paliekas, kuras saskatāmas arī zemes lāzerskenēšanas, jeb t.s. LIDAR datu kartēs, bet atsevišķos gadījumos pārceltuvju vietas identificējamas tikai vēsturiskajās kartēs – piemēram Vācu armijas 1917.gada kartē (M 1:25000).⁴

Carnikava līdz Pirmajam pasaules karam

Uzskats par Rīgas jūras līča piekrastes aizsardzību kā kompleksu risinājumu modernā kara apstākļos balstījās uz pagātnes pieredzē, kad jau Krimas kara laikā, kas ilga no 1853.līdz 1856.gadam Rīgas jūras līča piekrastes aizsardzība tika veidota kā vienota sistēma ar centru Daugavgrīvas cietoksnī, kam pakļāvās nelieli garnizoni piekrastē, kas apsargāja aizsardzībai paredzētās skanstis – četrstūra lauka nocietinājumi no zemes uzbēruma ar grāvi apkārt - Mangaļsalā, Vecāķos, Langesciemā, Carnikavā, Lilastē un citviet.⁵ Skanstu būvniecība uzsākās 1954.gadā īsi pēc Lielbritānijas flotes iebrukuma Rīgas jūras līcī un vairākiem uzbrukumiem piekrastes ciemiem un kuģiem. Mūsdienās nekādu palieku no šīm būvēm nav saglabājušās, jo pēc kara visas skanstis un fortus, izņemot bateriju Mangaļsalā likvidēja.⁶ Tomēr, pat ja šāda būve netiktu nojaukta, jāņem vērā, ka piekraste stipri cieta no klejojošajām kāpām un kāpu smiltīm. Tāpat arī piekrastē smiltīm pārvietojoties un upes grīvai mainot savu atrašanās vietu līdz mūsdienām nekas no tā nebūtu saglabājies. Tāpēc precīza skanstis atrašanās vieta nav zināma. No militārā viedokļa raugoties tai būtu nozīme atrasties paugurā⁷ netālu no Cēlāju mājām, kur vēlāk tika izvietots robežsargu un muitas postenis. Šobrīd autora rīcībā nav precīzu ziņu, kur šādu informāciju būtu iespējams atrast. Katrā ziņā tas ir interesants un papildus pētāms tēmas paplašinājums. Iespējams, ka daļēju informāciju par šī skanstīm varētu meklēt pat Lielbritānijas Nacionālajā arhīvā⁸ kur glabājas materiāli par Karalisko jūras spēku operācijām Baltijas jūras piekrastē un Rīgas jūras līcī. No militāro būvju skata raugoties jādodomā, ka ilglaicīgākā militāras un drošības nozīmes būve varētu būt robežsargu un muitnieku mītne Gaujas grīvā.⁹ Citas militāras nozīmes būves šajā apkārtnē līdz Pirmā pasaules kara sākuma pagaidām nav konstatējamās. Vienlaikus ir atrodami dokumenti par iedzīvotāju iesaisti Krievijas impērijas bruņotajos spēkos - interesants ir dokuments par Carnikavas muižas brīvo cilvēku un rekrūšos nodoto dzimtcilvēku sarakstu, kas datēts ar ___ gadu.¹⁰ Tāpat Carnikavas apkārtni skāra arī 1905.gada revolūcijas notikumi un lai gan šis reģions nebija starp aktīvākajiem mežabrāļu kustības dalībniekiem, tomēr soda ekspedīcijas skāra arī Ādažu – Carnikavas apkārtni. 1906.gada 17.janvārī soda ekspedīcija Ādažos nogalināja trīs Ādažu rīcības komitejas locekļus: Blumbergu – Ādažu skolas skolotāja palīgu, kalēju no “Buļļu” mājām Ernestu Reinholdu Fišeru (Fišbergi) un saimnieka dēlu, koku brāķeri Teodoru Līdis.¹¹ No soda sankcijām cieta arī Ādažu – Carnikavas pagasta skolas skolotājs Jēkabs Bēne, kuru Rīgas apriņķa tautskolu inspektors atlaida no darba un pavēlēja pārcelt citā vietā,¹² Ādažu skolas skolotājs Cimze kurš

⁴ Pieejams: Vesture.dodies.lv

⁵ Andersons, E. Latviešu lielgaballaivu bataljoni Krimas karā. 58.lpp.

⁶ Krasta artilērijas pulks. Daugavgrīva. Rīga: Krasta artilērijas pulks, 1938.g. 158.lpp.

⁷ Iespējamās koordinātas: N 57.14900° E 24.26125°

⁸ The National Archives.

⁹ Koordinātas: N 57.15006° E 24.26221°

¹⁰ LNA LVVA, 294.f.1.apr.91.l.

¹¹ Latvijas Revolucionāro cīnītāju piemiņas gramata. I. sējums 3.daļa.: 1905.-1907.gada revolūcija. Rīga, Avots, 1983. 32.lpp.

¹² Birkerts, P. 1905.g. revolūcijā cietušie Latvijas skolotāji. Latvijas vēstures pētīšanas biedrības raksti. Rīga, 1927.g. 30.lpp.

sākoties ekspedīcijām bija aizbēdzis, bet viņa mantas sadedzinātas,¹³ un kāds Vanags, kurš tika ieslodzīts.

Pirmais pasaules karš

Pirmais pasaules karš Carnikavu skar salīdzinoši vēlu – lai gan frontes līnija atrodas relatīvi netālu – aiz Rīgas, tieša karadarbība Carnikavu skar tikai 1917.gada septembrī. Līdz tam Carnikavas apkārtnē periodiski izvietojas dažādas Krievijas 12.armijas karaspēka daļas pirms nosūtīšanas uz fronti un īsi pēc atgriešanās no tās. Precīzu apakšvienību skaitu un izvietojumu iespējams identificēt padziļinātā pētniecībā. Piekrastē tiek izveidota samērā blīva sargposteņu un pozīciju ķēde, kas nodrošina aizsardzību pret piepešu uzbrukumu no jūras, bet visbiežāk – no iespējamiem vācu spiegu vai izlūku desantiem piekrastē. Sākot no Garcieņa – Carnikavas virzienā tādi atrodas faktiski ik pēc kilometra. Interesants jautājums ir par iespējamā Krievijas armijas karalauka zirgu vilces dzelzceļa līniju, kas no Juglas stacijas veda ziemeļu virzienā un, spriežot pēc shēmas dimensijām, sasniedza Ādažus un iespējams pat Carnikavas apkārtni.¹⁴

Uzsākoties vācu ofensīvai 1915.gada maijā tika evakuēta Rīga. Arī no Carnikavas baznīcas uz Krieviju aizveda divus zvanus – pēc kara tos neizdodas atgūt, bet pati baznīcas cieš no karotāju laupīšanā.¹⁵ Pēc kara, 1937. gada 1.augustā baznīcā atklāja un iesvētīja plāksni Carnikavas draudzes kritušo iedzīvotāju piemiņai. Līdzekļus tās izgatavošanai ziedoja visa draudze. Plāksni Otrā pasaules kara laikā noslēpa zem baznīcas grīdas, kur to atrada 2016. gadā.

Karadarbība tiešā veidā Carnikavu skāra tikai 1917.gada septembrī, kad Krievijas armijai atkāpjoties te ienāca vācu karaspēks. Frontes līnija izvietojās līnijā no Lilastes līdz Inčukalnam. Mūsdienās daļa pozīciju ir saglabājušas Ādažu poligona teritorijā, kur frontes līnijas pirmās pozīcijas iet gar Melnupes dienvidu krastu, savukārt otrā līnija – gar Puskas upi. Kā norāda taktiskie apzīmējumi kartē, visas pozīcijas, tostarp pludmalē esošās, bija pastiprinātas ar dzeloņdrāšu žogiem – tas sakrīt arī ar Carnikavas novadpētniecības muzeja rīcībā esošajām fotoliecībām.¹⁶

Vispilnīgākā informācija par Pirmā pasaules kara notikumiem atrodama Krievijas Federācijas uzturētajā portālā “Памяти героев Великой войны 1914–1918”¹⁷, kurā apvienota informācija no Krievijas valsts kara vēstures arhīva, Krievijas Ārlietu ministrijas arhīva, Krievijas valsts kara arhīva, Krievijas valsts arhīva, Krievijas Federācijas valsts arhīva, Krievijas Kara flotes valsts arhīvs, Krievijas Valsts publiskās vēstures bibliotēkas, Krievijas Valsts bibliotēkas, Krievijas valsts kinofoto dokumentu arhīva. Vietne piedāvā veikt informācijas meklēšanu gan par karaspēka vienībām, gan personām. Meklētājā ievadot meklējamo informāciju, jāņem vērā, ka meklētājs indeksē nevis dokumenta saturu, bet aprakstā iekļauto informāciju. Informācija par personām

¹³ Turpat, 40.lpp.

¹⁴ Altbergs T., Biedriņš A., Punduls D., Tukišs A. Lauku platuma dzelzceļi: Mazbānītis de facto. Ventspils muzejs, 2017, 20.lpp.

¹⁵ Carnikavas, Pēterupes un Skultes baznīcas un draudzes. 1939. 16.lpp.

¹⁶

¹⁷ <https://gwar.mil.ru/>

atrodama arī vietnē “1914.svrt.ru”.¹⁸ Tāpat jāpievērš uzmanība apstāklim, ka meklējot pēc vietvārdiem, jāmēģina lietot tāda rakstība, kāda tika izmantota Pirmā pasaules kara laikā – t.i. vietvārdi jāizmanto tādi, kādi minēti kartogrāfiskajā materiālos. Tos visērtāk var noskaidrot izmantojot vietni dodies.vesture.lv, kurā apkopots plašs kartogrāfiskais klāsts no dažādu laika periodu Latvijas topogrāfiskajām kartēm. Vēl būtisks 1. Pasaules kara karšu informācijas avots, kas skar Carnikavas un Ādažu apkārtni atrodams Latvijas Nacionālās bibliotēkas Kartogrāfijas nodaļā.¹⁹ Būtiski, ka bez topogrāfijas pamatnes te atrodami arī pozīciju izvietoējumi.

Aplūkojot personālijas, Carnikavā un tās apkārtnē noteikti jāizceļ divi karavīri - lidotājs Eduards Tomsons. Viņš dzimis 1891.gada 22.jūnijā, Carnikavā un beidzis jūrskolu. Pilota tiesības viņš ieguva 1912.gada 16.jūlijā Vācijā. Pēc tam devās uz Maskavas aviācijas skolu. 1914. Gadā viņš atgriezās Vācijā lai piedalītos aviācijas sacensībās, bet karam sakoties viņu apcietināja un internēja, ievietojot internēto nometnē. No nometnes viņš izbēga un caur Lielbritāniju nonāca Francijā, kur ieguva franču pilota tiesības, kļuva par kara lidotāju uz izlūklidmašīnas. Vienā no lidojumiem pie Belfortas viņš tika notriekts un nokļuva slimnīcā. Pēc atveseļošanās viņš turpināja lidot Amjēnas frontē. 1915.gada 24.aprīlī viņš atgriezās Krievijā un kā tika iekļauts 1.korpusa aviācijas izlūku eskadriļas sastāvā. Sākotnēji viņu nosūtīja uz Varšavas fronti, bet frontei atkāpjoties nonāca pie Minskas, Lidas un Molodečnas. Aktīvi lidojot viņš strauji kāpa pa karjeras kāpnēm. 1916.gada vasarā viņš sāka lidot ar iznīcinātājiem. Pēc oktobra apvērsuma Tomsons dienēja Sarkanajā armijā, bet 1919.gada 13.jūnijā pievienojās Latvijas armijas Aviācijas parkam.²⁰

Kā otrs pieminams Oļģerts Jānis Teteris - dzimis 1890.gada 9.maijā Ādažu pagasta Ragaiņos (Nagaiņos) un kļuva par vienu no Pirmā pasaules kara Krievijas aviācijas “asiem”- pilotiem, kurš notriecis piecas vai vairāk pretinieka lidmašīnas. Viņš armijā pieteicās brīvprātīgi, tika apmācīts par lidotāju un 1915.gada oktobrī nosūtīja uz Daugavpils fronti. Gaisa kaujās viņš ieguva iesauku “šrapneļu ķērājs”, jo izvēlējās izmantot savdabīgu taktiku – zenīartilērijas apšaudes laikā viņš mērķtiecīgi lidoja uz vietām kur bija sprādzis šāviņš – šādi izvairoties no trāpījumiem. Tomēr 1917.gada 28.februārī viņu vīrs Dvietes notrieca – Oļģerts Teteris apbedīts Brāļu kapos Rīgā.²¹

Līdz ar 1917.gada 1.septembra ar uzbrukumu pie Ikšķiles, Vācija uzsāka t.s. “Rīgas operāciju”, jeb Etjē ofensīvu. Operācijas nolūks bija ieņemt Rīgu, izveidot ap to placdarmu, lai pēc tam uzsāktu uzbrukumu Monzunda arhipelāga salām. 4.septembrī vācu karaspēks izlauzās līdz Inčukalnam, bet no 5.līdz 6.septembrim fronte nostabilizējās Saulkrastu – Līgatnes –Nītaures – Kokneses līnijā. Līdz ar krievu spēku atkāpšanos un vācu spēku ienākšanu Carnikavas apkārtnē 1917.gada septembrī, krasta pozīcijas pārņēma vācu apsargi. Visas militārās operācijas šajā reģionā veica vācu 8.armija. Teritoriju Ādažu – Carnikavas – Lilastes virzienā ieņēma vācu 42.divīzija, kas tur uzturējās līdz 10.oktobrim, kad operācijas “Albiona” ietvaros tika nosūtīta uz Sāremā, Muhu un Hiiumā salām. 42.divīzijā ietilpa 65.kājnieku brigāde ar 17., 131.un 138.pulku, kā arī 1 kavalērijas eskadrons no 7.dragūnu pulka.²² Divīziju papildināja artilērijas un sapieru – pionieru vienības.

¹⁸ 1914.svrt.ru

¹⁹ Piemēram: Zusammendruck Riga LNB KtL1-2-114

²⁰ Brūvelis, E. Latviešu lidotāji zem svešiem karogiem. 69-72.lpp.

²¹ Turpat, 74-75.lpp.; [Sērija A: portreti \(lnb.lv\)](#)

²² http://wiki-de.genealogy.net/65._Infanterie-Brigade

42.divīzijas pozīcijas oktobrī pārņēma 19.Landvēra divīzija, kurā ietilpa 91.Rezerves kājnieku brigāde, ar 383, 385, 388 Landvēra kājnieku pulkiem, 6.rezerves huzāru pulka 3. Eskadronu, 91.laukartilērijas pulku, 419.sapieru bataljonu un 519. Divīzijas izlūkošanas punktu. Ādažu – Inčukalna virzienā atradās 4. Kavalērijas divīzija ar 39.kavalērijas brigādi, kas sastāvēja no 38., 40., 436. Landvēra kājnieku pulka un 143. Artilērijas štāba ar divizionu no 8.fon Holcendorfas (1. Reinas) artilērijas pulka un 10.fon Šarhorsta (1.Hanoveres) laukartilērijas pulku. Viņiem pretī atradās Krievijas armijas 3. Sibīrijas strēlnieku divīzijas daļas.

Tā kā šī joprojām bija piefrontes josla, tās tuvumā lauka apstākļos tika izvietotas dažādas karaspēka vienības. Uz to norāda virkne nosaukumu vācu sastādītajā un izdotajā 1917.gada kartē ar mērogu 1:25000. Frontes tuvumā ap Lilasti redzami vairāki nosaukumi – Tirpica, Emdenas, Jltis (Seska), Mowe (Kaija), Bremera, Brandenburgas un Ķīles vārdos nosaukti ceļi. Nosaukumi ceļiem un stigām parasti tika doti apvidos, kur ilgstoši uzturējās lielākas karaspēka vienības, bet reālu apvidus iezīmju, vai eksistējošu nosaukumu bija ļoti maz, vai nebija vispār. Šāds nosaukumu lietojums ceļiem un stigām redzams arī Tīreļpurva apkārtnē, kā arī Tomes apkārtnes mežos.

1918.gada februārī Vācijas armija uzsāka strauju uzbrukumu Padomju Krievijai ar nolūku ieņemt visu Baltijas teritoriju,²³ līdz ar to frontes līnija aizvirzījās tālāk uz ziemeļiem. Vācu okupētās teritorijas pārvaldi organizēja Vācijas armijas 60.korpuss ģenerālleitnanta Ludviga fon Estorfa (*Ludwig Gustav Adolf von Estorff, 1859.-1943*) vadībā.

Carnikavas un Ādažu pagastos ir vairāki ar Pirmo pasaules karu saistīti apbedījumi: Pie Silāju mājām (bij. Blusukroga) Vācu un Krievu karavīru apbedījums ar 4 karavīriem – apbedījumu vieta dabā nav atzīmēta. Kapsēta “Adash” pie Baltezera kapsētas ar 18 apbedījumiem.²⁴

Latvijas Neatkarības karš

Karadarbība Carnikavas apkārtnē atkal atgriezās 1918.gada decembra beigās – 1919.gada janvāra sākumā, kad padzenot vācu spēkus Vidzemē ienāca padomju karaspēks. Ādažu un Carnikavas apkārtnē ienāca Padomju Latvijas 2.latviešu strēlnieku padomju brigādes 6. Latviešu strēlnieku pulka apakšvienības. Līdz ar padomju spēku ienākšanu Latvijas teritorijā iesakās būtiskas politiskas un ekonomiskas pārmaiņas, kas balstījās komunisma ideoloģijā. Sarkanās idejas vienkāršās sabiedrības vidū bija ļoti populāras, jo iestājās par strādnieku tiesībām un nostājās pret turīgo un vācisko slāni. Šajā situācijā Carnikavā nodibinājās jauniešu pulciņš “Sarkanais stars” kas nodarbojās ar jauniešu ideoloģisko un militāro apmācību, bet “Strēlnieku” mājās nodibinājās kolektīvā saimniecība. Carnikavas muižā par uzraugu tika norīkots no Rīgas atsūtīts pārraugš, bet darbu praktisko organizēšanu veica muižas dārznieks.²⁵ Padomju vara izrēķinājās trim iedzīvotājiem no kuriem divus nogalināja. Vienlaicīgi Padomju Latvijas armija centās strauji palielināt savu skaitlisko sastāvu, tāpēc tika mobilizēti vietējie iedzīvotāji. Ievērojot, ka valstī kopumā bija izteikts pārtikas trūkums, daudzi dienestā saskatīja iespēju izdzīvot. Lai gan galvenās lielākās kaujas no 1919.gada marta līdz maijam norisinājās Kurzemē, februārī Rīgā un tās apkārtnē tika izveidots aizsardzības rajona štābs, kas tika pakļauts tieši armijas Revolucionārajai kara

²³ Radziņš, P. Latvijas un Igaunijas ieņemšana no Vācijas karaspēka 1918.gada februārī. Aizsargs Nr.3.,4.,5.,6.,7.-8., 1923.g., 1., 4., 1924.g.

²⁴ <http://www.bkkomiteja.lv/kapi/>

²⁵ Uldis Siliņš, “Mēs esam carnikavieši”, Pastaiga pa novada vēsturi, 2012.177.lpp.

padomei. Rīgas un apkārtnes karaspēka komandiera, vienlaikus arī garnizona priekšnieka un LSPR kara komisāra palīga I. Tomaševiča padotībā atradās tikai tās karaspēka daļas un vienības, kas attiecīgajā laikā ietilpa Rīgas garnizonā. Maija beigās tās bija: Rīgas Jūrmalas kara nodaļas rota, kas apsargāja jūrmalu no frontes līnijas aiz Asariem līdz Lielupes grīvai, divi Daugavgrīvas cietokšņa pulka bataljoni, kuri aizsargāja piekrasti no Lilastes līdz Lielupes grīvai, 1. Padomju Latvijas strēlnieku divīzijas rezerves pulka rotas Rīgā (ap 600 durkļu), armijas Kara skola (ap 170 durkļu) un artilērijas baterijas, pavisam 6 lielgabali un 2 zenītliegabali. Rīgas nocietinātais rajons ietvēra teritoriju, ko ierobežoja līnija Gaujas grīva—Ropažu stacija—Ikšķile—Olaines stacija—Ragaciems. Faktiski nekādi jauni nocietinājumi šajā laikā netika celti. Rīgas nodrošināšanai no jūras puses saformēja Daugavgrīvas krasta artilērijas bateriju un Padomju Latvijas kara flotiles deva provizoriskus uzdevumos. Pretgaisa aizsardzībā tika izmantoti esošie divi zenītliegabali un ložmetēji, kuri šim nolūkam bija uzstādīti uz noteiktiem pilsētas namu jumtiem, kā arī uz vairākiem kuģīšiem Daugavā.²⁶ Maija otrajā pusē aktivizējās Igaunijas armija Vidzemes frontē, kur apdraudēja Strenčus un 3.padomju latviešu strēlnieku brigādes iecirkni uz rietumiem no Burtnieku ezera un Ainažu rajonā. Aizstāvot savas pozīcijas Ziemeļvidzemē no Melnupes grīvas līdz Ainažiem, uzturot sakarus pa labi ar Padomju Igaunijas armijas Alūksnes grupu, 1. Padomju Latvijas strēlnieku divīzijas štābam vajadzēja nodrošināt arī Rīgas jūras līča piekrasti no Ainažiem līdz Gaujas grīvai. Īpaša uzmanība bija jāveltī iespējamām ienaidnieka desantu izcelšanas vietām pie Salacgrīvas, Ķirbižiem un Pabažiem.²⁷

Kaujas Carnikavas apkārtnē atsākās 1919.gada 25.maijā, kad pēc Rīgas atbrīvošanas 22.maijā Carnikavas apkārtni sasniedza 1. Kavalērijas divīzions ritmeistara Aleksandra Lēvinga vadībā. Pavēli divīzions saņēma jau 24.maijā, līdz ar kājnieku daļām, iziet Carnikavas virzienā, kur ieņemt pozīcijas no Rīgas jūrmalas gar Gauju, līdz Landoviem. Tā kā tilti pāri Juglai bija izpostīti un tos visu laiku pretinieks turēja zem uguns, tad pēc tiltu izlabošanas eskadrons pārgāja uz Juglas otru krastu tikai vēl vakarā. Virzoties uz Gauju, kājniekiem pa priekšu virzījās Jātņieku divīziona eskadroni, kuri pa ceļam saņēma gūstā vairākus pretinieka karavīrus. Nonākot pie Gaujas, jātņiekus, tāpat arī tuvojošos kājniekus, visu laiku no Gaujas labā krasta iepretī Carnikavai un Ādažiem, apšaudīja tur esošais pretinieks. Tā kā Carnikavas muižā, tās apkārtnē un Gaujas krastos bija nostiprinājusies lielinieku vienības, tad šis apvidus tika ieņemts ar kauju. Pienākot pārējām latviešu daļām pretinieks atkāpās un 1. Kavalērijas divīzions ieņēma pozīcijas gar Gauju pie Carnikavas, bet tam pa labi novietojās Cēsu bataljons. 1. Kavalērijas divīziona štābs palika Carnikavā, 2. un 3. eskadrons atradās Nagaiņos. Pēc lielinieku padzišanas no Gaujas līnijas jātņieku divīziona 1. eskadrons pārgāja Ziemeļlatvijas brigādes pakļautībā.²⁸

Ar to arī aktīva kaujas darbība uz brīdi šajā reģionā izbeidzās – vēl dažas dienas apvidū darbojās gan latviešu, gan igauņu izlūki, bet 26.maijā lielinieki atstāja Gaujas krastu un atkāpās uz Inčukalnu un tālāk uz Latgali.²⁹ Vienlaicīgi ar 1. Kavalērijas divīziju 25. maijā arī firsta Līvena

²⁶ Bērziņš, Valdis, 1935. (1969), *Latviešu strēlnieki cīņā par Padomju Latviju 1919. gadā*. 197.lpp.

²⁷ Bērziņš, Valdis, 1935. (1969), *Latviešu strēlnieki cīņā par Padomju Latviju 1919. gadā*. 184.lpp.

²⁸ 1.Liepājas kājnieku pulka tapšanas un pārbaudīšanas gadi. 1919.-1922. 50.lpp.

²⁹ Kopštāls, s. (1929), *Jātņieku pulks desmit pastāvēšanas gados : īss vēsturisks apskats pulka 10 gadu jubilejā 1919. 5.VII - 1929. 5.VII*.

nodaļa saņēma pavēli iziet no Mīlgrāvja un, apejot Ūšezzeru un Baltezeru, no ziemeļiem šķērsot Vidzemes šoseju pie Ropažiem, sabojāt dzelzceļu un tur nocietināties, līdz no Juglas uzbrūkošās vienības pienāks pie Ropažiem. Avangarda eskadronu vadīja pats firsts, un tas mežainā apvidū ar vienīgo šauru gājiena ceļu bija spiests virzīties samērā slēgtā ierindā. Tuvojoties mežmalai iepretim Aldera muižai (Mazā Baltezera ziemeļu krastā), kolonna atdūrās pret ienaidnieka spēcīgu šauteņu un ložmetēju uguni. Uzdambētais šaurais meža ceļš ienaidniekam bija labi saredzams, un purvainais, mežainais apvidus abpus ceļam kavēja eskadrona izvēršanu kaujai. Krita eskadrona komandieris un ievainoja firstu un viņa adjutantu. Stāvokli glāba eskadronam piedalītās baterijas 2 lielgabali, kas tiešā tēmējumā tūdaļ atklāja uguni un piespieda ienaidnieku atstāt Aldaru muižu, kā arī kaujas beigās palīgā pienākušais latviešu brigādes 3. eskadrons. Pārkārtojusies Līvena nodaļa turpināja kustību uz Ropažiem, kurus tā sasniedza vēlā vakarā. Nākošā dienā nodaļa, saskaņā ar saņemto pavēli, devās atpakaļ uz Rīgu un novietojās Juglas apkārtnē. Komandiera funkcijas firsts Līvens nodeva kapteinim Didorovam un veselības stāvokļa dēļ demobilizējās. Līdz ar Dienvidlatvijas brigādes pārceļšanu uz Vecpiebalgas, Cesvaines un Lubānas rajonu kaujas darbība šeit uz mirkli tika apturēta.

Kaujas šo reģionu atkal sasniedza ap 24.jūniju, kad Cēsu kauju beigu posmā Igaunijas armijas 3.divīzijas štābs saņēma pavēli atspiest vācu spēkus aiz Gaujas, līnijā Gaujas grīva, Sigulda, Nītaure. Pozīcijas Gaujas krastos, līnijā – Gaujas grīva, Baltezera – Gaujas kanāls, Ādažu baznīca, Bukulti, Baložu krogs ieņēma Landesvērs un Triecienu pulks. Carnikavas apkārtnē uzbrukumu veica 9. Igaunu kājnieku pulks – laikā no 25. jūnija līdz 29. jūnijam tas cīnījās ar Landesvēra Fitinghofa rotu, kas aizstāvēja pozīcijas ” Landavos” un „Saulēs”. 29. jūnijā Landesvēram pienāca 200 cilvēku papildinājums, bet neskatoties uz šo apstākli Igaunu 9. kājnieku pulka abi bataljoni 7:30 no rīta forsēja Gaujas upi un ieņēma pozīcijas līnijā: Cēlājs – Carnikava – Landavi. Landesvēra pretuzbrukuma rezultātā lielākā daļa igauņu spēki atkāpās. Būtisku atbalstu no jūras puses sniedza Igaunijas flotes lielgabalu uguns, kas paātrināja landesvēra atkāpšanos. Izšķirošais trieciens landesvēra vienībām notika 1. jūlijā, kad Igaunijas flotes artilērijas atbalsts un 9. pulka uzbrukums piespieda landesvēra vienības atstāt Carnikavu un atkāpties uz Rīgu.³⁰

Latvijas Neatkarības kara laikā par kaujām Carnikavas un Ādažu apkārtnē tika piešķirti arī vairāki Lāčplēša Kara ordeņi. Rotmistrs Aleksandrs Lēvings to saņēma kā Latvijas armijas 1.kavalērijas divizionā komandieris par to, ka 1919. gada 24. maijā A. Lēvinga komandētā kavalērijas vienība sasniedza Carnikavas muižas apkārtni. Pēc saskarsmes ar pretinieku Aleksandrs Lēvings ar komandēto kavalērijas divizionu apgāja lielinieku flangu un ar strauju uzbrukumu izraisīja lielinieku vienībās apjukumu. Lielinieku vienības bija skaitliski vairākumā, bet pēc negaidītā uzbrukuma atkāpās, atstājot gūstekņus un ieročus. Seržants Alfrēds Vītols kā Latvijas armijas 1. Kurzemes atsevišķā eskadrona seržants par to, ka 1919. gada 26. maijā Alfrēds Vītols pirmais ielauzies Carnikavas muižā, tur uzstādījis ložmetēju un ar to apšaudījis pretinieku, piespiežot lieliniekus atstāt pozīcijas. Virsleitnants Augusts Apsītis – Apse par to, ka 1919. g. 27.

<https://digi.landesbibliothek.at/viewer/image/AC04916492/140/>

³⁰ Daugavas Vanagu Mēnešraksts Nr. 6 (01.11.1974.)

taču tas bija mazs un derēja tikai šaušanai ļoti šauros leņķos un nelielos attālumos. Tāpēc katru vasaru visas Latvijas armijas artilērijas vienības devās uz Daugavpili, kur veica praktisko šaušanu. Tas bija neparocīgi, dārgi un neatbilstoši valsts aizsardzības vajadzībām, tāpēc 1920. gadu vidū Latvijas armija uzsāka meklēt iespējas šādu poligonu izvietot tuvāk abu pulku izvietojumam Rīgā.

Kā viens no izdevīgākajiem risinājumiem tika uzskatīts variants par poligona izveidi netālu no Carnikavas. Poligona izveidošanu uzsāka 1928. g., kad Centrālā zemes ierīcības komisija kara resoram Ādažu pagastā, piešķir teritoriju Gaujas labajā krastā, kuru pārsvarā veidoja smilšaini līdzenumi, kāpas un to ieplakas. Sākotnēji pret to iebilda atbildīgā Saeimas komisija, jo, no valsts un saimnieciskā viedokļa, Ādažu apkaimē ierīkot poligonu nebija labi, jo šajā teritorijā atradās daudz lauksaimnieciski izmantojamo zemju.³³ Savukārt, kara resors uzstāja, ka meklēt piemērotu vietu ārpus Rīgas apkaimes kādā citā apriņķī, nav nozīmes, jo poligons nepieciešams tuvu Rīgai, lai samazinātu karaspēka daļu pārvadāšanas izdevumus. Plānojot armijas apmācību vietas tika izskatīti vairāki priekšlikumi – vispirms tika izskatīti Tīrelpurva un Ropažu šosejas apkārtnes iespējas, taču vienā gadījumā poligona ierīkošanai bija pieejama nepietiekoša infrastruktūra, savukārt Ropažu mežu apkārtnes gadījumā poligona ierīkošana skartu pārāk daudz saimniecību, turklāt traucētu Vidzemes šosejai. Poligona ierīkošanu uzsāka 1927. gadā Carnikavas, Pabažu, Sējas, Stāles un Ilķenes muižu teritorijās ar kopējo platību 10901,63 hektāri un Lilastes, Dūņu, Umma, Kadagas, Mazuikas un Lieluikas, kā arī Serģa ezera teritorijās ar kopējo platību 650.53 ha.³⁴ Pakāpeniski plānotajai poligona teritorijai pievienoja klāt vēl zemes, līdz visbeidzot tā lielums tika kalkulēts līdz 12907,4 ha un tajā iekļāva Abzaļu, Zābaku, Lilavu, Lipstu, Niksdēlu, Boķu, Zaldavu, Kauliņu, Veckauliņu, Siguļu, Silzemnieku, un Kaķu māju teritorijas. 1928. g. oktobrī poligona teritoriju oficiāli nostiprināja zemesgrāmatā, bet zemniekiem, kuriem brīvprātīgi vai piespiedu kārtā bija jāšķiras no ierastajām ganību vietām un mežiem, nākamo desmit gadu laikā piešķir kompensācijas brīvajās Ādažu pagasta platībās.

Gaujas poligonu literatūrā mēdz dēvēt arī par Carnikavas, Lilastes vai Ādažu poligonu. Te jāatzīmē, ka visos gadījumos tiek runāts par vienu un to pašu objektu, bet nosaukumu atšķirība radusies, dzelzceļa staciju dēļ, kurās karaspēka daļas izkāpa, dodoties uz vasaras nometnēm, savukārt nosaukums Ādažu poligons ir mūsdienu nosaukums. Poligona teritorijā pirmās rudens kaujas šaušanas noritēja jau 1931. g.,³⁵ taču aktīvi Gaujas poligonu sāka izmantot tikai 1933. g., kad tur izveidoja nepieciešamo infrastruktūru, piemēram, novērošanas torni šaušanas vērtētājiem. Pirmajā nometnē Gaujas poligonā, Vidzemes artilērijas izvietojās pie Dūņu ezera dienvidaustrumu gala, Dūņu kroga rajonā, Smagās artilērijas pulka pie Nikasdēlu mājām, uz ziemeļiem no vecā ceļa starp tiltu pār Gauju un Dūņu krogu, bet Atsevišķais artilērijas divizons pie Nikasdēlu mājām, dienvidos no minētā ceļa. Artilērijas mērķu rajons atradās tagadējā Franču kurgāna apvidū, taču taktiskie vingrinājumi ar kaujas munīciju norisinājās arī Puskas upes apvidū un pie Kadagas ezera.³⁶

1930. gadu vidū tika uzsākta ilglaicīgas nometnes izveide netālu no Lilastes – aptuveni starp Dūņezeru, Lilastes ezeru un Ummi. 1938. g. no jaunās Lilastes artilērijas nometnes uz šaujlauku atklāja jaunuzbūvēto 1,5 km garo šoseju (Vecvārnu ceļš), kas šķērsoja Lilastes un Dūņezeru tā šaurumā. Kā rakstīja laikraksts Latvijas Kareivis, Sapieru pulka būvētā tilta uzbūvēšanai bija nepieciešami 15 metrus gari pāļi. Šoseju izbūvējot, kopumā izrakti 20 000 kubikmetru smilšu. Ceļa

³³ Jautājums par armijas poligona ierīkošanu. Latvijas Kareivis. 28.04.1928.

³⁴ LNA LVVA 6405.f.2.apr.1116.l. Akts par Gaujas poligona zemēm.

³⁵ LNA LVVA, 1481. f., 1.apr., 10.l., 105. lp.

³⁶ LNA LVVA, 1481.f., 1.apr., 16.l., 23., 28.lp.

seguma nostiprināšanu veica Šoseju un zemes ceļu departaments ar savu tehniku. Svinīgajā atklāšanā uzstājās artilērijas inspektors ģen. A. Dannenbergs. Mūsdienās šajā vietā mežā joprojām ir saskatāmas ēku un ceļu paliekas.

Gaujas poligona teritorija civiliedzīvotājiem nebija pilnīgi slēgta. Vasarās, saskaņojot ar poligona komandas priekšnieku, vietējie iedzīvotāji varēja pļaut un vākt sienu trīs nedēļas laikā starp 25.jūniju un 25.septembri. Tikai pēc pļavu nopļaušanas karaspēka daļām bija atļauts pa zemes gabalu braukt un staigāt. Satiksmei ar zemes gabalu īpašnieks var lietot tikai tos ceļus, kurus norādīja poligona pārzinis. Savukārt, karavīriem artilērijas inspektora štābā, iegādājoties vienreizēju atļauju par 1 latu un saskaņojot to ar poligona pārzini, bija iespējams medīt. Jau vācu okupācijas periodā 1942.gadā poligonu grasījās vēl vairāk palielināt, pievienojot klāt vēl vairākas bijušās Carnikavas muižas zemes īpašumus.³⁷

Dzelzceļa izveidei bija ne vien ekonomiskas sekas, bet arī militāra pielietojuma potenciāls. Modernā kara apstākļos 1930. gadu otrajā pusē kļuva skaidrs, ka bruņotie vilcieni vairs nav atbilstošs bruņojuma elements, tāpēc 1940. gada sākumā Latvijas armijas Bruņoto vilcienu pulks tika izformēts, bet tā materiālā daļa daļēji nodota Krasta artilērijas pulkam, kura uzdevums bija Daugavas grīvas aizsardzība. Pie Krasta artilērijas pulka tika izveidoti divi mobili divizionu uz dzelzceļa platformām, kas varēja darboties uz dzelzceļa līnijām abpus Daugavas grīvai, t.i. Rīga – Tukums un Rīga – Saulkrasti. Uz Rīgas Saulkrastu dzelzceļa līnijas šim nolūkam tika izveidoti vairāki atzari, kas varēja kalpot par artilērijas pozīcijām bruņotajām platformām. Daugavas labajā krastā plānoja izvietot 2. divizona 7.bateriju ar trim 6” (152 mm) Kanē tipa lielgabaliem. Šādi atzari atradās Vecāķos nepilnu kilometru no stacijas “Vecāķi” Carnikavas virzienā – mūsdienās tur saglabājusies vien stīga un Kalngalē, mūsdienu Sloku ielas vietā (Faktiski Sloku iela Kalngalē ir izveidota uz šī atzara.) Arī Lilastes stacija tika piemērota militārajām vajadzībām – kravu iekraušanai un izkraušanai.

Tomēr visnepārprotamākā militārā liecība ir Gaujas grīvā uzcelto blokmāju – ložmetēja ligzdu izbūve. Tās bija paredzētas pretinieka darbību ierobežošanai Gaujas grīvā, lai liegtu izmantot Gauju desanta operācijām. Blokmāju izturību paredzēja ar tādu aprēķinu, lai tās spētu izturēt 114 mm haubiču uguni. To projektēšana uzsākas 1936. gadā un plāns paredzēja izvietot vairākas betona ložmetēja ligzdas Lielupes grīvā, Vārnu krogā, kā arī Gaujas grīvā – kreisajā krastā. Blokmāju celtniecība Gaujas grīvā tika uzsākta 1938. gada 1. jūlijā, bet jau 7. novembrī Sapieru pulks nodeva tās Krasta artilērijas pulka rīcībā. Kopumā uzbūvēja četras blokmājas ar numuriem 11-14, kuras visas ir saglabājušās līdz mūsdienām.³⁸ Vienīgā būtiskā atšķirība – laikā kad blokmājas tika celtas, trīs no tām atradās smilšu klajumā, faktiski jūras krastā un viena – sedzošā kāpās. Mūsdienās, kad upes grīva ir mainījusi savu vietu, blokmājas atrodas 70 līdz 150 metrus no pludmales. Blokmājas saskatāmas arī 1944. gadā uzņemtajās aviofotogrāfijās ar Gaujas grīvu. Šobrīd jāprecizē, vai šajos nocietinājumos plānoja izvietot arī vienu no piekrastes Jūras novērošanas dienesta posteņiem, kam, pēc 4. mobilizācijas sadalījuma bija vieta arī Carnikavā. Katrā ziņā blokmāju aizsardzība bija Krasta artilērijas pulka uzdevums.

³⁷ LNA LVVA, 6405.f.2.apr.229.I Akts par Carnikavas muižas sadalīšanu 1942.g. Gaujas poligonam.

³⁸ LNA LVVA, 1506.g.1.apr., 377., 378.l.,

Interesants ir fakts, kas saistīts ar civilās, jeb pasīvās gaisa aizsardzības plāniem, bija, ka gadījumā ja sāktos karadarbība un Latvijai tiktu uzbrukts no dienvidiem (Aizsardzības plāns “D”), 1940. gada sākumā bija izstrādāta iecere, par 52 000 Rīgas iedzīvotāju evakuāciju un izvietošanu Carnikavas, Saulkrastu, Ropažu, Inčukalna un Siguldas apkārtnēs,³⁹ tādā veidā paglābjot civiliedzīvotājus no iespējamās pilsētas bombardēšanas.

Otrais pasaules karš Carnikavā

Vācijas – PSRS karadarbība Carnikavas apkārtni skāra ļoti strauji – to noteica netālais poligona un nometnes tuvums. Uz Latvijas armijas bāzes veidotais Sarkanās armijas 24. Teritoriālais strēlnieku korpuss karam sākoties tika iekļauts Sarkanā armijā ar štābu Rīgā. Taču korpusa vienību papildināšanai un mobilizācijai bija jānotiek Carnikavas – Gaujas nometnē, kurp nogādāja arī mobilizētās rezerves. Īsi pēc 14.jūnija deportācijām – 16.jūnijā uz Carnikavu no Litenes nosūtīja gandrīz visu 24. Teritoriālo strēlnieku korpusa 183. Strēlnieku divīziju. Jau turpceļā to sasniedza ziņas par kara sākumu un vienība pakāpeniski sāka izirt, jo latviešu karavīri dažādos veidos centās atbrīvoties no dienesta. Daļai izsniedza oficiālas atvaļināšanas zīmes, taču tajās norādīja, ka attiecīgais karavīrs tiek atvaļināts politiskās neuzticamības dēļ. Rezultātā daudzi atvaļinātie tika nošauti – šāds piemērs ir kapteinis Vilis Krūmiņš, kuru kāda patruļa nošāva Carnikavas apkārtnē – viņa mirstīgās atliekas 24.jūlijā apglabāja Brāļu kapos.⁴⁰ Uz Carnikavu tika nosūtīts Sakaru un Sapieru bataljona komandas, lai tur saņemtu no Krievijas saņemtos mobilizēto papildinājumus. Tiem pievienojās arī komjaunieši no Rīgas. No Carnikavas Sakaru bataljona komandai bija jānodod atpakaļ uz Rīgu, lai tur sakomplektētu kolonnu ar bataljona materiāltehniskajiem līdzekļiem un pārvestu tos uz Liteni. Savukārt Sapieru komandu nosūtīja uz Ogri.

Sākoties karadarbībai 1940.gada jūnija beigās Ādažu apkārtnē sāka darboties partizānu grupa Ilmāra Rupnera vadībā, kas ieņēma Ādažu izpildkomiteju un aizturēja vietējos aktīvistus, kurus ievietoja Carnikavas Tautas namā. Turpat darbojās arī pulkveža-leitnanta Kārļa Alfrēda Zīverta aptuveni 30 partizānu lielais pulks, kuri 29.jūnija apšaudīja bēgošos sarkanarmiešus pie Bukultiem, nogalinot trīs, kā arī pie tilta netālu no Lilastes stacijas. Neveiksmīgs bija mēģinājums iegūt kontroli par Gaujas tiltu Carnikavā – tajā krita trīs partizāni – tomēr tilts netika uzspridzināts. 30.jūnijā ādažnieki ieņēma Carnikavas staciju un pacēla vairs tās Latvijas karogu. Stacijas noliktavās atradās armijas ietērps un dažādi kara materiāli. Jūlija sākumā poligonā un Lilastes dzelzceļa stacijā tika iegūtas šautenes, patšautenes, mašīnpistoles un balsta ložmetējs *Maxim*, kuru novietoja pozīcijās Carnikavas stacijas bēniņos. Ādažnieki arī devas palīgā uz Limbažiem, taču tur kaujas jau bija beigušās. Atgriežoties tika aizturētas vēl vairākas sarkanarmiešu grupas. Kopumā šajā periodā tika aizturēti četrdesmit, bet iznīcināti – trīsdesmit sarkanarmieši.⁴¹

³⁹ LNA LVVA, 1481.f.,1.apr., 376.l. 15.lp.

⁴⁰ Freivalds, O. (red.) Latviešu karavīrs Otrā pasaules kara laikā I. 1970. Daugavas vanagu centrālās valdes izdevums. 249.- 256.lpp.

⁴¹ Pelkaus, E. Cīņa un cerība: Partizāni Latvijā 1941. Gada vasarā. Latvijas Brāļu kapu komiteja. 2004. 94-95.lpp.; LNA LVA, 1986.f. 2406.l., 23.,25.lp., 37072.l. 37., 57.-59., 77.lp.; 40155.l.34.,41.-67.lp.; 37942.l. 55.lp.; 2.apr., 10766.l., 2.sēj., 15., 21.-21.o.p.lp.; 42742.l. 9., 13.-13.o.p.

Jūlija sākumā caur Carnikavu ziemeļu virzienā sāka virzīties vācu 18. Armijas spēki. Šajā apvidū darbojās vācu 26. armijas korpusa 217. Kājnieku divīzijas vienības. 7. jūlijā ar vilcienu caur Carnikavu uz Rūjienu un vēlāk Igauniju izbrauca 389. kājnieku pulks.

Līdz ar vāciešu ienākšanu tika uzsākta arī vēršanās pret Latvijas ebrejiem. Ādažu pagastā 1941. gada jūlijā – augustā tika nošauti ebreji no Rīgas geto aptuveni 375 cilvēki. Taču to starpā visticamāk bija arī vietējie iedzīvotāji. Ādažu un Carnikavas apkārtnē ir vairākas šādas masu kapu vietas. Pie Baltezera 100 cilvēki, pie Carnikavas 80 cilvēki, Rīgas Ādažu 11.-12. kilometrā 120 cilvēki pie Kadagas ezera 75 cilvēki.

Karadarbība Carnikavu atkal skāra 1944. gada rudenī. Ņemot vērā, ka gan Carnikavas dzelzceļa tilts, gan arī citas Gaujas šķērsošanas vietas bija būtisks infrastruktūras objekts, lai Vācijas armiju grupa Ziemeļi varētu atkāpties no draudošā ielenkuma Igaunijā un Ziemeļvidzemē, tilta apkārtnē un Gaujas grīva tika ievērojami pastiprināta. 1944. gada vasarā un rudenī tapušajās fotogrāfijās redzamas vairākas zenīartilērijas pozīcijas un aizsardzības būves Gaujas krastā. Vēl jo vairāk – vācu spēkiem atkāpjoties tika uzbūvētas papildus Gaujas šķērsošanas vietas – kara tilti gan Carnikavas rajonā, gan rajonā ap Tallinas šoseju, gan pašos Ādažos. Lielākoties tie gan bija paredzēti kājnieku kustībai. Kādā no vācu aviācijas kartēm redzama arī norāde, ka Carnikavas – Sužu apkārtnē atradies arī aviācijas nolaišanās laukums *R-Suschenhof Nr. 101989*.

Par kaujām Carnikavas apkārtnē liecina Sarkanās armijas karavīru kapsēta pašā Carnikavas centrā. Tur pēckara laikā pārapsēti 221 karavīri no vairākām vietām, piemēram brāļu kapiem Gaujas labajā krastā pie grīvas, netālu no Ozona un Ņūtona ielām. Katrā ziņā kaujas pie Carnikavas notika, taču pati Gaujas šķērsošana notika Ādažos iepretim Miemju mājām.

Kaujas šajā apkārtnē sākās 1944. gada 10. oktobrī un bija daļa no kopējas operācijas Rīgas ieņemšanai. Uzbrukumus veica 67. armijas 196. strēlnieku divīzija (posmā no grīvas līdz Kaķiem), 98. strēlnieku divīzija (iepretim Carnikavai), 189. divīzija (posmā no Dzirnezera līdz Dūņezeram), 191. strēlnieku divīzija (Kadagas ezera apkārtnē) un 44., 374., 376. un 245. strēlnieku divīzijas gar Gaujas krastu līdz Iļķenei. Sākoties uzbrukumam, tika uspridzināts tilts par Gauju. Vienīgie kam izdevās šķērsot upi pirmajās dienās bija 245. strēlnieku divīzijas vienam bataljonam pie Ropažiem. Faktiski citviet placdarmi, kas izveidojās, tika ātri likvidēti. 12. oktobrī 3:00 naktī 98. divīzijas bataljons tumsā slēpti šķērsoja Gauju, taču uzbrukuma veiksmē novērsās no viņiem, viņi tika aplenkti un daļēji iznīcināti. Vienlaikus 5:00 189. divīzijas 880. un 891. kājnieku pulki ar artilērijas atbalstu uzsāka triecienu pāri Gaujai pie Nikasdēlu mājām. Tas sekmējās un vācu spēki saka atkāpties.⁴² Apvidū pie Carnikavas aizsargājās vācu 87. kājnieku divīzija.

Pēc Vācu spēku padzīšanas 67. armija tika iesaistīta piekrastes aizsardzībā – spriežot pēc kartogrāfiskā materiāla un salīdzinot to ar LIDAR datiem, redzams, ka laikā pēc Otrā pasaules kara bieži izmantoti pat vēl 1. pasaules kara aizsardzības pozīciju vietas.

Interesants ir stāsts par iespējams nogrimušu tanku Laveru ezerā, kura stobrs vēl 1980. gados esot atradies virs ūdens. Tomēr jāņem vērā, ka šāda veida “teikas” ir ļoti izplatītas un nav saistības ar realitāti.

⁴² Tiks papildināts.

Carnikava pēc Otrā pasaules kara

Poligona un Rīgas tuvums laikā pēc Otrā pasaules kara ievietoja Carnikavas apkārtni vienā no militarizētākajām teritorijām pasaulē. Diemžēl joprojām informācija par šo laika posmu ir visai ierobežota - jo PSRS bruņoto spēku lietvedība Latvijā neglabājas. Carnikavas apkārtnē būtiskākie objekti ir: Mežgarciems, Lilaste, Ādaži – Kadaga. Vēl jāprecizē informācija par teritoriju Carnikavā mūsdienu Jūras ielas apkārtnē.

Pie Garcieņa mežos 1961. gadā 6. atsevišķās Ļeņingradas pretgaisa aizsardzības armijas vajadzībām ierīkoja slepenu militāro ciematu, kuru kartēs apzīmēja kā “pionieru nometni”, kurā izvietoja 27. Pretgaisa aizsardzības korpusa Pretgaisa aizsardzības spēku daļu (zenītraķešu pulku) nr. 43690. Faktiski šis skaitlis nenozīmē vienības izvietojumu Mežgarciemā, bet gan pretgaisa aizsardzības pulku ar divizioniem visā Rīgas apkārtnē. Pulka štābs atradās Rīgā Bolderājā Buļļupē. Mežgarciema bāzi veidoja kontrolpunkts, administratīvās ēkas, garāžas un angāri tehnikai. Zināms, ka bāzē atradās raķetes S-75 un 1980. gados arī S-300, dažos avotos izskan ka bijušas arī S-200M. Izmantots radars zemu lidojošu objektu noteikšanai, kurš atradies speciālā pazemes akā. Krievijas armijai aizejot palikusī raķešu degviela atstāja nopietnu vides piesārņojumu. Divizons Garcieņā atradās no 1961. gada līdz 1993. gadam. Objekts LR nodots 15.07.93. un 16.11.93. Krievijas karaspēku pārvietoja Krievijas iekšienē uz Toropecas pilsētu Tveras apgabālā. Informācija par šī objekta zemes īpašumu vēsturi atrodama Latvijas Valsts arhīva 270. lietā 1.c. aprakstā, taču par pašas vienības vēsturi publiski pieejama informācija pagaidām nav atrodama.

Lilastē atradās karaspēka daļas ar numuriem 63657, 30597 un 33056 - Baltijas Kara apgabala 49. tanku remontrūpnīcas poligons, Baltijas Kara flotes daļas un Rīgas S. S. Birjuzova augstākās Sarkanā karoga kara skolas (apmācīja raķešu un kosmosa spēkus) raķešu palaišanas mācību poligons.⁴³ Agrākā Inčukalna mežrūpniecības sabiedrībai piederošā zeme⁴⁴ bāzei tika piešķirta 1946. gada 3. jūnijā un vēlākajos gados paplašināta; bāze slēgta 1993. gada 17. martā, un nodošana Latvijai pabeigta 1994. gada jūnijā. No šī perioda līdz mūsdienām ir saglabājies vecais tanku ceļš, kas veda no Lilastes stacijas gar Ummja ezera ziemeļu krastu un tālāk pagriezās uz dienvidiem līdz pat Dzirnezeram.

Šī sadaļa vēl ir pētniecības procesā, jo dažāda fragmentāra informācija ir jāapkopo no ļoti plaša un bieži vien ne pārāk uzticamu avotu klāsta.

⁴³ [Высшее военно-политическое училище им. С.С. Бирюзова в Риге : russkije.lv](#)

⁴⁴ [Neatkarīgā Cīņa, Nr 89., 1994. g. 19. aprīlī, 2. lpp.](#)